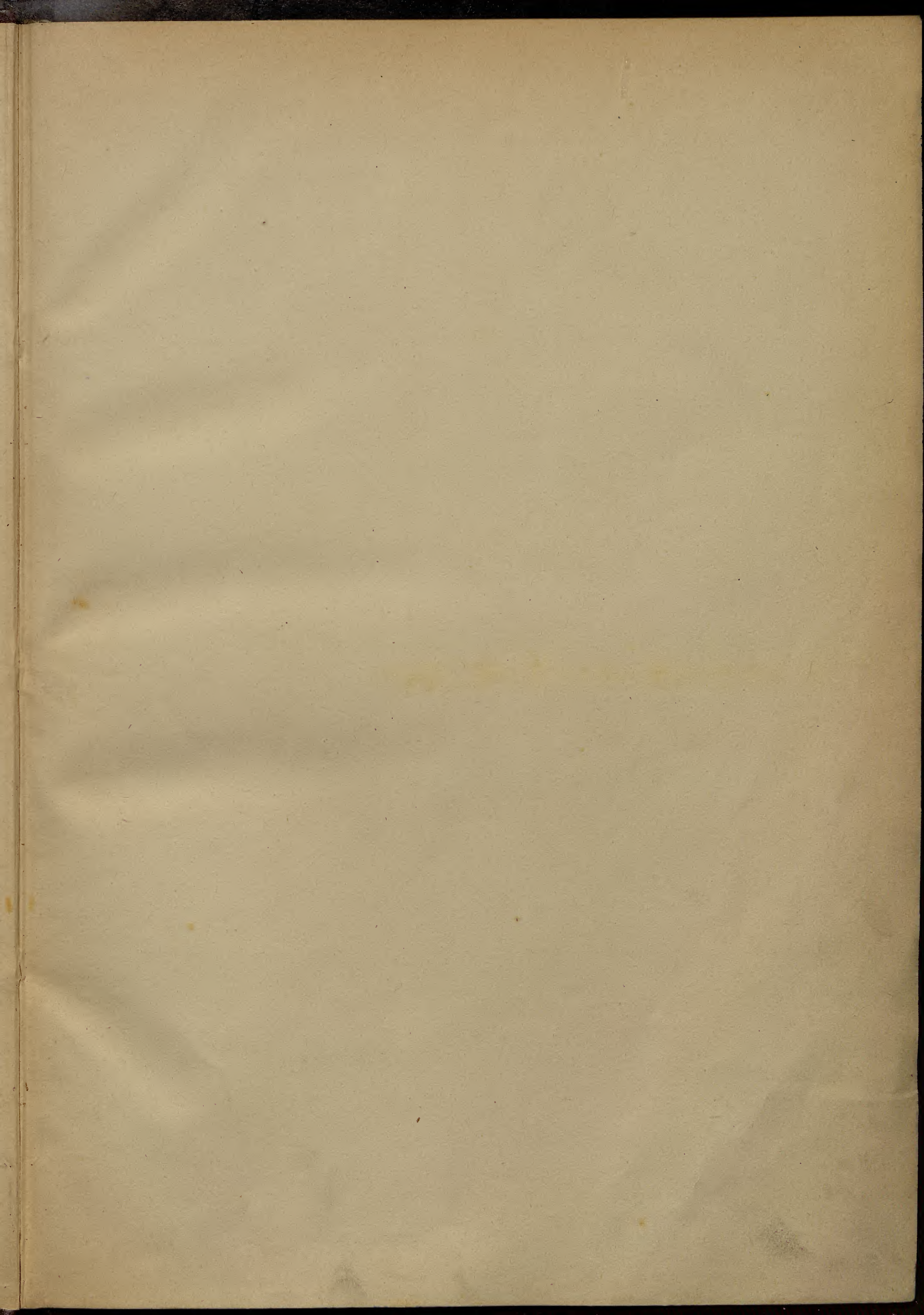

343

L. I. 3

Հարութեանց արմատներն ինչոյ աստիճանաւոյն գործիքն է , որ լրացիրն բանիրուն , կորովամիտ և լուրջ անձանց փետուրէն ելլելով , կարող է նոր , ճանարիտ և ուղիղ գաղափարներ և սկզբունք երեւան հանելով , նորոգիչ և փրկարար ճանարտութիւններ բարդելով , շարունակ իր ընթերցողաց լեւելանցն և երեւակայութեանն զարնելով՝ հասարակաց կարծիքը ըստած ոյժն ստեղծել , որոյ տուէն , նոս 100,000 սովորեցողութեանն զարնելով անգամ կողողան , որը և իրենց գաղափարն զլիսկայր կործանելով , կամ կառափելոյ գաղափարն գնացնեն , կամ տարազիր եղեր , որոյ օրինակն Յրանասցի , Նազօլիի , Յունաստանի և այլ պատկաւորաց վերայ տեսնուեցաւ : Այսպէս է նաև հանձարեղ արձանագործի մարձի և շնորհալի պատկերաշանի վրձինի մեղական զորութիւնն , որոցմէ մէկն Էլարայի և Փարսի բեկորներէն , միւսն չնչին մասնորէն սրանցելի Աստղիկներ և Արամաղներ ստեղծելով՝ սակեալ մարդկութեան զարմանաց և պաշտաման զմայելոցն չաւարկաներ կկերանեն :

Մեր ազգն 1840 թուականէն ի վեր 30ի չափ և սուելի ազգային լրացող ծնունդն , և անոնց կիսով չափի մասն տեսաւ : Քանի մի լրացիրներ էական ծառայութիւն ըրին ազգին , բանի մի հասն աչ , կարևոր հատութիւններէ գործ , չայեկան ամբարներէ ալքատ , վեհ և ազնուացուցիչ տեսիլքի անհաղորդ գործիքութեան , խնամասիրութեան և բազարակրթութեան դասաւորու ըլլալոյ օրահանմանն ունեցան : Տարակոյս չկայ , որ խմբագրի զլրատար արարուն է իր ընթերցողաց սխտոյն ճանաչել և հոգալ : Ով որ լրացիրն չարախօսութեան , անտեղի վիճարանութեան , պարսաւանայ , երդիծարա նոթեան , կուսակցութեան և անձնոց ցութեան գործիք կընէ , նա իր պաշտօնին դէմ կմեղանչէ : Մեր ազգն , ինչպէս նաև շատ ուրիշ ազգեր , միլիոնաւոր անհատներէ բաղկացաւ :

Ունիւր եկեղեցականներ , որը հին և նոր կրօնից ալիք կծնական յոգմանց , եկեղեց յոյն կանոնաց , և աստուածարանութեան գոնէ չտեսնոր տեղեկութիւն ստանալոյ կարիք և իրաւունք ունին : Ունիւր անգղանաւորներ , որը ծագիկալ աշխարհաց մէջ լոմայախիտութեան օրինաց և պայմանաց , ոսկոյ և արծաթի և այլ ազնիւ մետաղաց շատութեան և բազարական անտեսութեան ճիւղ հատութիւն ստանալոյ պէտք ունին : Ունիւր վաճառականներ , որը բնական բերոյ և արուեստակերտ վաճառաց աճելուն և նուազելուն և աշխարհի խաղաղութեան և խռովութեան ճիւղ հատութեան ըլլալու են . ունիւր արուեստաւորներ , որը լրատարաւ աշխարհաց մէջ նոր հնարած գիտերն , զիւրին և չափաւոր ծախքով շինելոյ կերակրն ուսանիլ պարտական են . ունիւր վերջապէս բազմաթիւ երկրաբոյժներ , որը ազգաց և տեղութեանց , արուեստից և վաճառականութեան հիմն , նեցուկ , մատակարար և կերակրիչն են , որը իրենց գործիքն , գործելոյ եղանակն , սերմանելի ընդոյ տեսակն , մշակելոյ և բաղելոյ կերպն պարզելոյ , շառոյունելոյ , զիւրացնելոյ և կատարելագործելոյ անհրաժեշտ պէտք ունին , որպէս գիտնական աշխատանքն անասնաց թողլով՝ բնութեան արտաբանութեան և գործիք ոյժերն իրենց օգտին ծառայեցունեն , մորով աշխատին և մարմնով հանգիստ ապրին : Վերջապէս , մեր նորաստին չէ ձեւելի նման ունան երգել և սարել և ձմեռն սովամահ ըլլիլ . այլ բարոյեղ մեր ընթերցողաց իրական , մատուր և բարոյական բարգաւաճանք , այն բարգաւաճանքն , զոր Բնութեան Հեղինակն մեր նախահարց պատուիրեց , այն է երկիր գործել , պահել և վայելել փառեղի մարդ , եթէ , իրեն հոգեւոր էակ , երկնաւոր

երջանկութեան նախադասմանեալ , նոյն ինքն , իրեւ մարմնաւոր էակ , երկրաւոր երջանկութեան ալ զուրկ ըլլալու չէ , որոյ բարեկենդանութեան համար ծով , ցամաք , բոյս , կենդանիք և մետաղք ստեղծուեր են :

Մինչև ցայժմ խմբագիրը և ընթերցողը իրարմէ խորանջելով գնացին . առջիններն սկզբելով թէ մեր ազգի մէջ ստիպել կարողալ և ուսանելոյ փոյթ չկայ , ետքիններն ալ սկզբելին թէ լրացիրներն իրենց պատիւիցն չեն ծառայել և անպիտան են : Երկուստեք եղած արտուէն ճանաչուանց իրաւացի չէ , ոչ ալ ըստ ամենայնի անձինն . ըստ որում յանցանքն ոչ մէկին է ոչ՝ մէկալին : Խմբագրութիւնն բոլորովին կարգաւորաւ , եթէ մեր լրագրատեսներն , ամեն մէկն , զատ թերթի մամուլ ունելոյ տեղ , բանի մի անձինք ընկերանային , զոնիք նիւթերն մէջերնին բաժնէին և չափաւոր դրամաշրջան ծախք ընելով՝ արտաճաւոր լրագիր մի սկսէին . բայց քանի որ լրագիր գնողաց թիւն մեր ազգի մէջ դեռ 1,000ի չէ հասեր և օրագիր մի տարեցանելոյ ունալութիւն չէ ստացել , մեր գրութեան համարն ի խաղ հանելէն յետոյ , նաև իր ողբալահիլ գանձիկն ալ այսպիսի անտոյգ խաղի մէջ դնել : Երրորդայի և Սմերիկայի երեւելի լրագիրներն հաստատելոյ համար , ով չգիտէ , որ միլիոնաւոր Փրանցներ ծախք եղեր են , ու ամեն մէկ օրագիր հարկու , երկու հարկու , և մինչև երեք հարկու խմբագիր , լրագրող , թարգման , սրտագիր , բանադատ , դրաշար , տպագիր , տեսուչ , բաժանարար , թղթալից , գործակալ , գործակից և այլ սրահոնեաներ ունի . որ ամեն մէկ մեծ լրագիր իր տեղութեան , տարին մէկ միլիոն Փրանցէն աւելի տուր տալին և 200 կամ 300 ընտանիք ապրեցունելէն զատ , տախափն երկու և երեք հարկու հազար Փրանց զուտ չափ կրերէ : Ասոր համար է որ անոնց ձեռնորդութիւնն ալ այն անտեսութեան կատարելութեան հասեր է : Հոս է ահա անոնց մեծութիւնն և մեր փորձութիւնն , հոս է անոնց լրատուութիւնն և մեր խաւարելութիւնն : Առաւորեալ երկիրներ սպարողներ , զոնապաններ , բեռնակիրներ և մշակներ լրագիր գնելոյ և կարողալ պէտքն այնպէս կղզան , ինչպէս մեր հարուստներն ուտելոյ , խմելոյ , և բնանալոյ : Ով է որ չգիտէ , որ մեր մէջ կան այնպիսի օրագիրներ , որոց խմբագիրն , լրագրան , թարգման և սրագիրն միև նոյն անձն ըլլալով , շատ անգամ ալ նոյնն , եթէ տալելոյ տառապանքն զերծ է , գոնէ ինքն կարէ իր գործն , և հետեւաբար մարտիրոս է մնալոյ :

Մեր ազգականութիւն մամուլի մարտիրոսութեան մասնակից ըլլալ և ըստ մեր կարի մեր գործակցութիւնն ազգային բարեկատուութեանն նուիրել , որոյցինք քանի մի երրորդայի և ազգային գրչաց օգնութեամբ երրորդական ոչով և կարգով Երկրագործն անուն լրագիրն բանալ և , իրեն փորձ , երեք տարի շարունակել . ինչ և ինչ հանդիպի յառջ կամ անցառող պարաշայ : Ամեն բան գիտելոյ պահանջ չունիւր . այլ գիտցածին խղճի մտք և անխարդախ մատակարարելոյ համազումն ունիւր : Ապագան ու մեր ընթերցողն արեւաբայեանն սխտի կամ դատապարտեն մեր ձեռնարկութիւնն :

Առաւելի մեր լրագրի կարևոր պայմաններն :

1. Թէ Երանկալի էր որ մեր լրագիրն Մերոքեան լեզուով շարադրուէր , ինչպէս կալահանջն Հնդկա տաճի և Սեւեան Սուլթանի մեր համազում լինելն , ոչ և մեզ ալ աւելի հեշտ էր . սակայն մեր հասարակութիւնն գրաբանի գործածութիւնն մոռնալով ընդհանրապէս և տառնի չափ գաւառական բարբառներ ընդունելով մեր թարգմանչաց լեզուն

Առաւած արաբութեան և արաբացի ծոխաբանութեան կալահանք ու մեր լրագիրն Արաբականութեան սովորական ոճով շարադրուէր . եմք , որ եթէ մեր աշխարհաբաններն ամենին կատարեալն չէ , գոնէ ամենին կտկեալն է ու յաճախեալն : Այս ըսելով , կուրորն հետեւելոյ կամը չունիւր անոր ամեն թերութեանցն և թիւրութեանցն , զորս խմբագիրը և զրադէտը պիտոյ բաներ կերթան : Նախական պարտաւորութիւն կհամարիմք մեզ անոր խտորմունքն , անհարթութիւններն , թիւրութիւններն ակներեւ ցոյց տալ և ըստ կարելոյն ուղղել ճանաչով՝ մեր աշխարհաբան կարգաւորել և հաստատ հիմանց վերայ դնել : Այս պայման մեզ շարադրուր գրարաւ յօդուածներ ալ հրատարակել երբեմն եթէ հարկն պահանջէ :

2. Մեր լրագրի նպատակն է մեր ազգի կրօնական , ընկերական , բազարական , արուեստական և առեւտրական զարգացումն , ուստի մարտիմք սխտի ամենայն ուժով այն յեղիցելու կոչաւորելու և անհարձակ դադարաւորելու կարծեալ դէմ , զորս նորաստան և անտեղծ անձինք կհանին մեր ժողովրդեան մէջ սերմանել : Մեր դրօշն սխտի ըլլայ բարոյեղ , ինչպէս Սուրբ Պօղոս իր ատենի Քրիստոնէից , հնազանդութիւն արդար օրինաց և հաւատարիմ հպատակութիւն արդարակրթութեանց և իշխանաց :

3. Մեր լրագիրն համազումայն բազարական , կրօնական , գրաւորական , զիտնական , տեսութեան և արուեստական ըլլալով , Երկրագործն պարտականելու է՝ 1. մէկ լրանալակութիւն ամեն շարթու մէջ պատահած նշանաւոր բազարական իրողութեանց , հանդերձ կարեւոր խորհրդածութեամբ մեր ազգի իրողութեանց վերայ . 2. մէկ յօդուած հին կամ նոր կրօնից վերայ , և մասնաւորապէս մեր եկեղեցի ոյ վարդապետութեանց , ծխից , կարգաց և տօնից բացատրութիւն . 3. մէկ յօդուած բնական գիտութեանց այլ և այլ ճիւղերու վերայ . 4. մէկ համառօտ գրական հանդէս կամ տեսութիւն , օրինակի ազդու , բնութիւն մեզ ուղարկեալ մատենից , կենսագրութիւն հին և նոր հեղինակաց , անոնց ոճի բնութիւնն , համեմատութիւն մեր լեզուի հնդիկ-երրորդական լեզուաց հետ և ստուգաբանութիւն ինչ ինչ ծուռ մեկնութեամ կամ տառնց ամենեւին մեկնութեան մնացած ոճից և բառից . 5. մէկ յօդուած զիտութեանց և արուեստից մէջ եղած գիտերուն և լուսցումներուն ընձայեալ , ինչպէս բնականաբար , գաղափարն նմանահանութեան , երկրագործութեան , ոսկեգործի , արծաթագործի ձեռն երկրորդականութեան , պատրաստութիւն այլ և այլ ըմբիական արտադրութեանց և այլն , և այլն , և այլն :

4. Երկրագործն շարթու միմեզամ հրատարակուելու է ու մեր գործակալաց միջոցաւ մեր բաժանորդաց ցրուելու է :

5. Ամեն լրագրական հասարակութեան նոր փորձով տալ և համազումայն թիւթեղունել մեր բաժանորդաց զոնն , որոյցինք որ մեր լրագիրն կխաղին ըլլայ համեմատութեամբ այն ամեն լրագրոյ , որը թէ և երկու շարթու անգամ մի կտուրին , թէ և մերինն փորձ են գիրքով թէ և հասարակ թուղթի վերայ տալու և ծախք ծախքն անտեղի վերայ հաշուեալ , բայց և այնպէս մինչև 30 Փրանցի կիւճաւուին . մերինն , ընդհանրապէս , շարթու մի անգամ տպուելով , մեծ գիրքով , լուծուղթի վերայ և Անգլիոյ ու Ֆրանսիայի գնացած տեղերու չղեկաւորու և չղեկաւորու փոտոյի ծախքն մեր վերայ հաշուելով , արժեւել է ամեն տեղ , այսինքն Երրորդ , Սուր , Սմերիկա և Սիրիկ 25 չլիւնգ միացն ի տարին կանխաւճար :

6. Վերագրեալ 3 պայմաններն ճշդիւ կատարելու

համար, ալ տրէ որ, գոնէ 500 բաժանորդ ունենամք, որովս զի գոնէ մեր ծախքն հոգաւր : Կմնայ այսուհետեւ մեր հոգիներս ուսումնասիրելու և ճշմարիտ Հայերուն և զրաւորութեան ու մարդ բարեկամներուն մեր բնան թեթեւցունելով մեր առաջադրութեանն ձեռնառու և սրաշտարան ըլլալ :

(Որինակի համար, մեր որոշելու եմք ազգային չքաւորութեանը անհետեւ, ուսումնասիրելու, վստահելու և զարգացանք բանն օրինակ ձրի բաժնէ : Ըստ այսմ մեր ազգի մեկեկանաներն ալ կարող են, իւրաքանչիւր որ բանի մի օրինակի համար բաժանորդ դրուիլ և աւելին չքաւոր վարձարանայ, թանկարանայ, բանասիրայ և վստահելու ընծայել :

7. Մեր լրագրի ԼԵԲՐԵՆ ամեն յօդուած ընդունելով պատրաստ են, նաեւ Գրանտերն, Անդրէրն, մանաւանդ թուրքերն, եթէ մեր ազգին վերաբերին բաց անոնց ընտրութեանն մեզմէ կախումէ : Ամենքս, իրեւ Ազատագրի, սխալական և արհամարհանք, միմեանց եղբարք ենք և միայն երկնաւոր Հօր որդիք : Եթէ մէկն այս ինչ, այն ինչ յանցանք դրած ելլով բնական կամ դերբանական օրինաց զիմ կմեղանչէ, անոնց դատարանին և չարութեան եղբայրութեան օրինաց զիմ կմեղանչէ, և աւելի յանցաւոր է : Գործարարն յանցաւորաց համար չաքարական առեան կայ, եկեղեցական յանցաւորաց համար եկեղեցական առեան կայ : Լրագրի պարտքն է մանաւորաց ներքին կենցաղին ամենին չղաղելու և հասարակաց արտաքին հասարակութեան զիմ դրած յանցանքն ազգային ձեռնհաս առեաններն ծանուցանել, դատն անոնց թողնել և ի զանց առնուիլ բարեկ : Մանաւորաց պարտքն է նաեւ առեաններու որոշման անաւել աւել աւելին անդգամութիւն է : Աւարքն մեր բաւարարն մէջ խաւարակ և յաւարակ մահաւորանք չկան. և եթէ երբեք Հոռութեան և Բողոքական բաւար իրարմ ալտի առեմք, մեր նպատակն դառնոր թշնամանէ չէ. այլ մեզմէ կրօնիւ բաժանելով ըլլալին դանաղանք : Երբոր բարի օրինակ, իրաւոր բարի խրատ տալու պարտական ենք. ալ զիրար թշնամանք հազի չկայ ամենեւին մեր վերայ : Այս պաշտօնն անոնց կթողուի, որ կրօնավաճառութեան և բանասիրութեան ասպարէս և շուրճարեկ լինին : մեր աւարեւելութեան բարբառն տարրեր է : Ըստ այսմ ամեն խաղաղ, ճշմարտասէր և ազգաշահողով զրուած յօդուածներ Երկրագործի ԼԵԲՐԵՆ մէջ պատուաւոր ընդունելութիւն կարեն գտնել. իսկ զրգիւ, արտակառու, թշնամանք, դժտութիւն, չարախօսութիւն և անանին կենաց զոհողներն, իրեւ մեր նպատակին հակառակ, չլիտի հաւատարմութիւն : Անվար նամակ, յօդուած, զիւր, լրագր, մեր լրագրին ուղղուած չենք ընդունիլ : Չաւաղ յօդուածներն կայրենք, յետո չենք տար :

8. Օր ըստ օրէ աշխատելու եմք թղթակցիներ ունենալ այն տեղերն, ուր մեր ազգն խտրվին, կրնան, ինչպէս Նոր Եփեսոս, Բիթլիկ, Երեսն, Դուշի, Ան, Լաւրի, Տիգրանակ, Անթիպ և այլն, և այլն, և այլն, որովս կարենամք անոնց վիճակի, կենցաղի, արեւատից ձեռակերպութեանց յատուկ ելլալու, անշարժ կամ յետ մեղաց և այլ հանգամանաց վերայ ճիշդ և մանրամասն տեղեկութիւններ առնալովին լրութեանն : Այսպէս ալ փութաւ եմք Հայաստանն անաւարտորդ Երեսնացոց տաւած աղէկ կամ զիմ տեղեկութիւններն մեր երկրի օդի, ջրի, զիւրի, երկրաբանութեան, բուսոց, հանքաց և ան բնակչաց ընկերական, բարեկարգ, կրօնական, երկրագործական, առեւտրական և այլ պայմաններու վերայ զրանին մեր ընթերցողաց

հաղորդել : Եւ հրաւիրել տալ արտասանի : 9. Մեր ազգի լրութիւնն կրօնիւ քրիստոնեայ և Հայաստանեայց Սուրբ, Ողորմաւոր և Առաքելական եկեղեցոյ հօտն ըլլալով, Երկրագործի կրօնն ալ նոյնն է, որ և ջանայ պիտի, որ չար կարելի է, եղբայրսիրութեամբ վարուիլ մեր Հոռութեան, Բողոքական և Գողգոթական համագեաց, նա մանաւանդ ամեն Գրիգորիայ հետ կրօնական զրգիւներէ և վեճերէ խոյս տալով և համագեղով նաեւ, որ հին տաւրութեան յիշատակներն մոռցուին և քաղաքականօրէն իրարու մօտենալով ուսումնառան, առեւտրական, թաւրաքական և այլ մարդակցել ընկերութիւններ հաստատելով, իրեւ հանազգի և եղբարք իրենց երկրաւոր բարօրութիւնն անօրինակ : Այս խորհուրդս չարեւոր երբէք պատասխանել, ի ստիպել հարկին, մեր եկեղեցոյ զիմ եղած այն յարձակմանց, չարախօսութեանց և կոտորածութեանց թեկ կարգաւոր այնպիսի բան : Ահա ինչպէս մեր դրօշն է ազատութիւն խորհրդ, զրկելու և խօսելու. մեր նպատակն է հայոթիս և Թուրքիս. մեր խորհրդանշանն է քաղաք մեր Ժողովրդեան այն ամեն այրական առաքելութիւններն, որ Եւստորանի դրօշուոր հաւատքն ծծելով մեր նախնաց մէջ Ստաքեանէր, Մարտիրոսներ և Հերոսներ պատրաստեցին :

10. Եթէ մեր բաժանորդաց թիւն 500ն անցնի, այն տոնն կխօստանամք կամ օրագրին մեծցունել, կամ զայն արտակարգաւոր ընել կամ անոր զինն պահելուցն :

11. Այս առաջին թերթս հրատարակելէ յետոյ, ճիշդ երկու ամիս ստանալու եմք, որովս Երկրագործի բաժանորդաց թիւն 500ն անցնի կողմէ : Այնուհետեւ, որ է Հոգեւոր երկ մէկն, կանոնաւոր ձեռք շարունակեմք զիւր անգլիական հանդերձ կարեւոր փոփոխութիւններով : Պատի ուս այժմ ստորագրութեան զոտ առիւթ բան չենք խնդրել մեր բաժանորդներէն :

Կ. Վ. Շահնազարեանց :

30 Յուլի 1863 :

Մանչեստր :

ՍԵՆՏԵՄԲԵՐ
**Աշխարհի քաղաքական վիճակի
ընդհանուր տեսութիւնն :**

Հիմնական Ամերիկայի մէջ՝ ահագին կոխ. Գրանապի մէջ՝ բանի մի նախարարաց փոփոխութիւն, օրէնդիւր ժողովոյ պաշտօնաւորներու ընտրութիւն և ծովային պատրաստութիւն. Պատի մէջ՝ Լեւոն ազատագրութիւն, Ավստրալիայի մէջ՝ նորածին ազատութեան առաջին քայլեր. Իսպանիայի մէջ՝ իրար միջեւ զոհողութիւն և ձորաշտարանի անվախման շրջան. Պրուսիայի մէջ՝ արքայական խալիպեայ իրաւանց ընդդէմ՝ նորածին ազգային ազատութեան ժողովրդական. հարաւային Իտալիայի մէջ՝ չորունակ առաջնութիւն, դաւադրութիւն և յաղթանակ. հիւսիսային Իտալիայի մէջ՝ ստորագրութիւն և մեծ զործունէութիւն. Թուրքաստանի մէջ՝ ճիշդ նորագործեան երկրաւորութեան և վստահականութեան. Չինաստանի մէջ՝ ահագին ազատագրութիւն. Հոնգկոնգի մէջ՝ յարապակի ընդդէմ՝ Անգլիայի ու զոյն մօտաւորապէս արտաքին. Բելգիայի Հիւսիսային մէջ՝ անդորրութիւն, բարեկարգութիւն, արտաւտնեւոր և առաւտրի զարգացում և հետեւոր բնակչաց բարեկենդանութիւն : Այս է ահա զրեթէ աշխարհի այժմեան վիճակն :

Հետեւեալ թերթերու մէջ ընդարձակօրէն խօսիմք պիտի իւրաքանչիւր տեղութեան վերայ առանձինն առանձին, ու ըստ կարելոյն ջանամք

պիտի ամեն մէկ ազգի քաղաքականութիւնն ճշգիւ նկարագրել, անոր թերութիւններն, թերութիւններն և լուսութիւններն անկողնային յոյց տալ, մարդաշահ և առողջ տնտեսութիւններն զովել, հիւսնագոտ և վնասարեւ տնտեսութիւններն պարտաւել. ու ազգ և տեղութիւն ոտրի կանգնեցնող, ու երջանիկ ընող սկզբունքն աշտանակի վերայ զնեղով՝ մեր ազգին հրաւիր կարգաւոր պիտի զին մարդն իր ախարարութիւն հանդերձ թողնով նոր մարդ ըլլալու, նորագոյն, ինքն զինքն բարեկարգելու փութ տանի : Հին Աւստրալի սերունդներն միապաժ քանի մի անուանի օրէնքներ, անտարադիս, իրենց պատկանական փոյն փշելու են ու իրենց անձեւական շահուն ազգային լրութեան շահն զոհելու են. սակայն կանուխ կամ անազան ճշմարտութիւն և ուղղութիւն յաղթ են պիտի ու հասարակաց բարեկարգութեան եռանդն սրտէ սրտ, հոգիէ հոգի փոխադրութեամբ յուսամք, օր պիտի գայ, և կանուխ, որ ամեն անհատ հասկնայ, թէ անհատի բարեկենդանութիւնն ընդհանուր բարեկենդանութիւնն կախում է, թէ և սակաւութիւնն հասարակաց թշնամութեան և ուղղաց ու ազգայն կործանման առաջին պատճառն է. և թէ եթէ երկու միաբանեալ մարդոց մէջ Գրիգորի կրօնի, շինդ, տաւն կամ հարեւր հազար միաբանեալ մարդոց մէջ կրօնիկն եւ Գրիգորի եւ Հայր եւ Հոգին սուրբ հանդերձ ամեն երկնաւոր և երկրաւոր բարեկարգ :

Եթէ ամեն իշխան կամ թագաւոր իր փառքն ու իր անանութիւնն իր ժողովրդեան երջանկութեան և սիրոյ մէջ փնտսէր, առաւելոյ չկայ, որ հրացան և սուր խուր ու ձեռք կողային, և յաւատարմաւ ըստ Երեսնային բնակիչքն անօթութեան չէին մեռներ, ոչ ալ ամեն մէկ պետութիւն հարկուր կամ հինգ հարկուր հազար երկուստարգ հաղագործութեան և արհեստներէ խելով՝ սուրբ շարժական անտառներ չէին ձեւացունել մայր կամ ձիթեւի ծառոց տեղ, և ոչ այսչափ անհուն պարտուց տալ կրնային. կուր նաեւ, բերդեր և թնդանօթներ չինելով : Մարդկութիւնն, ընդհանուր մարդկութիւնն, իր կոշտանն խտտութիւն է : Աստուած տալ որ ազգներն աղէկ հասկնային թէ պիտի գրկելով, հարաւահարեւոյ և ճիւղով կամ իրարու տիրելով չէ, որ փառք կամ բարօրութիւն պիտի վայելեն. ոչ, բլբար անգամ ոչ. ազգերու մէջ քանի որ հոմեոթաութիւն, արդարութիւն, հաւատարմութիւն չեն հաստատուել, ամենքն ալ կարգաւ և հեղաշէտէ պիտի նեղուին, տանջուին և տառապին. ամեն ազգ, իր սեպհական ազգութիւնն ու աշխարհն պահելով է ու իրեն մարդ այլ մարդոց հետ մարդասիրարար վարուելովն է, որով ամեն մարդ կրնայ խաղաղ և տեւական բարիք վայելել. սակայն ոչ կործանում և կորուստն ծածկուչի պէս ամեն ազգի դուռ կորցաւ զարնելու, ինչպէս Արաւիկն սկսեալ մինչեւ մեր օրերն Երկրաւոր Բանակաւորութեան, իր արտաքին հանելու համար, դոնէ բոյսերէն և անբան չորտառանինքն օրինակ առնելու էր, ու իրարու դարան զոհելու, իրարու տուն աւրելու, զիրար թշուառ ընելու, շարքեւոր ստակայր ռոքազորութեան հրածարել :

ՏԻՒՆՍՍ :

Արտաւաճաւորաց ընտրութիւնն լինաւ. կատաւարութեան առաջարկեալ կանդիդատներն 34 անձնոր մերժուեցան. ու անոնց տեղ նոյնչափ ներշնակ երեսնականներ ընտրուեցան :

Պ. Պ. Վ. պիտի Տերութեան պաշտօնեան և կոմս Պերսի, ներքին զործոց պաշտօնեան, Լեւոն Երկու Չերմ բարեկամներն, Նախարարական պաշտօնին թողին : Պ. Ռյոյս աւ Տիւրի փառաւոր դեպ. Պ. Բուդէ՝ երկրորդին, Պ. Ռուշեր Տերութեան

խորհրդարանին նախագահ կարգուեցաւ . Պ. Բարոշ Պ. Վրլանդլին տեղ կրօնից եւ իրաւանց պաշտօնեաց եղաւ . Պ. Գիւրիւյ Պ. Ռուլանին տեղ հասարակաց կրթութեան պաշտօնեաց . Պ. Բեհլի Պ. Ռուհերին տեղ երկրագործութեան , վաճառահանութեան եւ շինութեան պաշտօնեաց : Կոմս զը Մոռնի Օրէնդլի խորհրդարանին նախագահ մնաց :

Գաղղիացիք Մերսիկայի Պիւէրլա , հզօր բերդին ափերէն ու 18,000 էն աւելի գերի ըրին :

— Գրանտայի զօրքն ամսոյ 5ին Մերսիկո մտան : Գորէյ սպարապետն առժամանակեայ եռասուութիւն հաստատեց այս երկրիս վարչութեան համար : Մայրաքաղաքն մտնելու առնէն Մերսիկայից , կըսէ սպարապետ Գորէյ , այնչափ ծաղիկ թափեցին որ զօրքն ձգուեցաւ : Գոռնի 29ին , ըստ հրահրելոյ Գորէյ սպարապետին , Մերսիկայից քուէ տալու են իրենց աշխարհի հանդերձեալ կառավարութեան կերպին վերայ , որ , շատ հաւանականաբար , կամ Գրանտայի հետ կցուելու է կամ դատ թագաւորութիւն ըլլալու է Ալատրիոյ Արշիդուքո Յերդինանդն գլուխ ընտրուելով :

Կըստի որ Գոռնի 29, Մերսիկայի հասարակարգութեան նախագահն , բարձի թողի ըլլալով իր զօրքէն , փոխանակ Սան-Լուիս Փոտոգի երթալուն եւ ամրանալուն , Նիւ-Եօրկ քաղաքու է :

Նապօլէոն Գ. մօտ օրերս Երբուրդ , հռչակաւոր ծովեզերեայ բերդին այցելութիւն ընելու է , նաւամարտի ու Մաթենայի եւ Սոլիերինո , նորոյն երկաթաուտոն նաւերու , ծով նետուելու հանդիսին ներկայ դնուելու է :

Կըստի որ մեծամեծ ծովային պատրաստութիւններ կուենալին Բալտիկ պաշարելու համար , այլ կուրանան :

— Գորէյ զօրավարն Մարտիանի գաւազան տապալ . Բալէն զօրավարն Պատուոյ Լէդէնի Մեծ խաչն :

— Կըստի թէ Իսպանիոյ տէրութեան Նապօլէոն Գ. զիտութեամբ և հաճութեամբ հիւսիսային Ամերիկայի հարաւային դաշնակցութիւնն ճանաչելու առաջարկութիւն եղեր է : Այս վերջին տէրութիւնն ալ երաշխաւոր ըլլալու է Կիւբա կղզիի Իսպանիոյ ձեռք մնալուն :

ՄԵԾՆ-ԲԲԻՏԱՆԻԱ :

Լորդ Զոն Ռոսելի փոխտէրոյ լուրն տարածուեցաւ , այլ զեւ չկատարուեցաւ : Ազատասէր Անդլիան մեծ համակրութիւն կցցնէ զերեսէր հարաւային Ամերիկային :

Մեծին-Բրիտանիոյ եւ Բարադի մէջ եղած վճն բարերակաւորութիւն վերջացաւ չնորհիւ Բելլիոյ վեհապալատ արքային , որ իրաւունքն Բարադի կայսերութեանն տուեց :

Անդլիոյ եւ Հեապոնի մէջ յուզում հակառակութիւնն ամարտը վիճակի մէջ է : զուգէ արդէն կոխն ալ բացուած է : Երազոյն տեղեկութիւններն կհաւատան , որ Հեապոն երկու կայսր ունի , Հնդկաստանի քանի մի տէրութեանց պէս , մէկն աշխարհական , միւսն՝ քրիստոնէական . ասոնց առաջինն , կըսեն , հաշտութեան միտումն ունի , երկրորդն՝ կուռի :

ԹՈՒՐԿԱՍՏԱՆ :

Արդիւ-Արդի ինքնակալութիւնն , յուսով է , որ երկրագործութեան , ձեռակերտութեան եւ վաճառականութեան զարգանալուն , ու ընդհանրապէս այս կայսրութեանն բարեկարգուելուն , զօրանալուն եւ բնակչաց հարստանալուն ու անդորրուելու ապահովութիւն փայելելուն զարագլուխ ըլլալու է : Երանի թէ Թիւրքիան Լրիւնտ Հերադի պէս փառաւորանալու առնէին կարճ օրով չունեն-

նար եւ իր հպատակ մահմետական եւ քրիստոնէայ ազգաց կաթողիկոս համակրութիւնն ուսէրն զրաւէր , քան թէ վարձկան մշակներու ծանրադին խնկարկութիւնն : Չեմք կարծեք որ Թիւրքիա իր քրիստոնէայ հպատակաց մէջ Հայէն աւելի հաւատարիմ , աւելի գործունէայ եւ աւելի թուրքասէր ժողովուրդ ունենայ . ուստի Նորին Վեհափառութիւնն յատուկ խնամք խնամելու է այս ժողովուրդս եւ անոնց բարօրութեանն մտադիր ըլլալու է , Մեծին-Հայոց սահմաններն Բրդաց ամենօրեայ հարստահարութիւններէն մաքրելով եւ Կիլիկիոյ լեռներն Ալիւ փաշայի պէս արիւնկալի դահլիճներէ :

Ազգային սահմանադրութեան տարեդարձի տօնն հանդիսիւ կատարուեցաւ Պօլս եւ յիշմիր : Հայք եւ Լատինաչաք , եկեղեցականք եւ աշխարհականք , սիրոյ սեղան նստան եւ միաբանութեան բաժակ խմեցին : Ատուած տաւ , որ այս զգացմունքս օր քան զօր զօրանար մեր ազգի մէջ եւ ամեն հայաբնակ երկիրներ տարածուէր :

ԹՈՒՍԵ :

Այս մեծ կայսրութիւնս քաղաքական բարեկարգութեանց տալարեղ եղեր է Սերասնդր Բ. կայսեր գահակալութեան օրէն սկսեալ : 23 միլիոն դերիւր ազատեցան առանց արիւն թափելու , եւ իրենց անձանց , հողի , տան եւ ընչից տէր եղան . դատերն հրապարակական եղան , երկաթուղիի աշակին երախներ բոլոր Տէրութեանն այլ և այլ քաղաքներն իրարու հետ կիսապէս այսօր , կամ քիչ ժամանակէ յետոյ :

Լեհաստանի ազատամարտիւնն ոչ այնչափ ազգային կերեւի և միաբանական , որչափ դուրսէն քանի մի անհատներու գործութիւն : Հասարակութիւնն ընդհանրապէս հանդարտ կեցեր է . եւ Ալատրիայէն կամ այլ երկիրներէ դաշնողներն են , որ Լեհոյ լիւթուեցին արդարեւ չամար արիւն կթափեն :

— Ռուսիոյ արքունեաց պատասխանն Լեհաստանի մասին , վերջապէս եկաւ , եւ նոյն տէրութեան դեսպանաց միջոցաւ Անդլիոյ , Ալատրիոյ և Գրանտայի արքունեաց յանձնուեցաւ : Ռուսիան ոչ կընդունի , ոչ ալ կրնոր է երեք տէրութեանց ըրած 6 առաջարկութիւններն , եւ կըսէ , որ իրեն , Պըրուսիոյ եւ Ալատրիոյ , այսինքն Լեհաստան բաժնող տէրութեանց կկրնայ նախ համակամ միտքանութեամբ այն երկրի ազգաց վիճակն տնօրինել ու սպա Վիեննայ , 1815 թուին եղած դեսպանաժողովի մասնակից եղող թիւն տէրութեանց դահլիճներուն հաղորդել նոր ընկեր կորգաւորութիւնն : Իշխան Գօրչակովն կզանգուի նաեւ որ Գրանտա և Անդլիա դաւադրութեան բուն եղած են Լեհաստան շարունակ ազմիկեց համար :

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԵՑՏԱԼ-ՆԱՀԱՆԳԻ :

Նիւ-Եօրկէն ամսոյ 16ին մեկնած Չին անուն շողենան երեւելի լուրեր բերեց Եւրոպա , որ Միացեալ-Մահադաց և աղաւթութեան բարեկամներուն մեծ խնդրութիւն պատճառեցին , ինչպէս նաեւ խորին տխրութիւն անոր հակառակորդներուն : Մէջ ազարապետն ամսոյ 5ին Պետտիարուրդի մօտ նշանաւոր ճակատ մի տալով Լի անուն Հարաւայնոց սպարապետին , մեծ յաղթութիւն տուցեր էր և յետո միւր գնա , որ և Պետտիարի գեան անցնելով վերադին Վիլիամիս նահանգն քաղաքեաց 2,000 զինուոր , 2 թնդանօթ և քանի մի սաղ ռազմավոր եւ և պաշար Հիւսիսայնոց ձեռքն թողլով :

— Պրանտ զօրավարն Վիլիարուրդ և Պօրտ-Հըրսոն հզօր բերդերուն տիրեց . ամ ջինի մէջ 31,227 դերիւր ըրաւ և երկրորդին մէջ 18,000 , եւ և 310

թնդանօթ և 45,000 մանր զէնք : Պաշարման տանն ալ Հարաւայնք 14,000 զինուոր կորուսեր են վիրաւոր և մեռեալ :

— Հիւսիսայնոց Զարդտոն բերդին վերայ երկրորդ անգամ յարձակեցան ամսոյ 10ին , և Վազների Ամրոցէն զատ ամեն մարտիկներուն տիրեցին :

— Ռօքելլանո զօրավարն ալ , իր կողմէն , 5,000 հարաւայնի զինուոր գերի բռնեց :

— Ռսկին 144 էն 130ի իջաւ , նոյնպէս բամբակի և այլ պաշարաց և սալրանաց դիններն սկսան վար իջնալ :

— Նիւ-Եօրկ զինուորագրութեան պատճառաւ ազատամարտիւն ելաւ . քաղաքն և իր շրջակայքն ազատամարտիւն վիճակի մէջ հրատարակուեցան : Դատ սեանօրթեր անխնայ կտորուեցան : Հիւսիսայնոց զօրքն Նիւ-Եօրկի դէմ կրալէ :

— Նիւ-Եօրկէն , ամսոյ 11 ին եւ 13 եկած տեղեկութեանց նայելով , Ռիչմոնդի կառավարութիւնն Վաշինգտոնի կառավարութեանն հաշտութեան պայմաններ առաջարկեր է , այսինքն որ Հիւսիս եւ Հարաւ մի եւ նոյն Նախադահի տակ մնալով երկու դատ ընկերացեալ դաշնակցութիւն ըլլան : Պարոն Սեվարդ ալ առաջարկեր է , Հարաւայնոց սեպհականութեան իրաւունքն ընդունիլ , իսկ զերկններն , հանրական թողութիւն տալ եւ ազատամարտ ստացուածքն զրաւելու համար հանած վճիռն յետո կոչել : Այս բանախօսութեանց համար ծանր հակաճառութիւններ եղան արքունեաց մէջ եւ դուրս , որ եւ , հաւանականաբար քանի մի պաշտօնից փոփոխութեան պատճառ ըլլալու է ու խաղաղութեան հաստատուելու լուսնային :

ԲՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ :

Դարկաւտի ձեւանայն .— Կլեկոսմակս զօրքեան պաւսակաւորսն .— Լուսոյ շափիկներու ժառարան .— Երկրի գեղանկի աննարքայականներն .— Միւսերի (սկիւրի էր) նորք քերտա շարժմանքն .— Լուսի բնական կրկնքն :

Բերլին հրատարակած Պօղոսիոյ տմա-հանդիսի վերջին թիւն (Տարեգիր Բնագրութեան եւ Բիւիայի) անուամբ , Գրեդրիկ Մօհրի շինած շատ հետաքրքրական մէկ հատուածն կարդումակէ կարկուտի ձեւացման վերայ :

Պիտանականներն միտքան չեն կարկուտի շինուելուն վերայ միջնորդին մէջ , որ եւ օղերեւութաբանութեան խիստ վիճելի խնդիրներէն մէկն է : Դատ վարդապետութիւններ , որոց մեծ մասն կամ անբաւական կամ իրարու հակառակ , կարկուտի ձեւանալուն վերայ երեւան եղան . ասոնցմէ ժամանակաւ առաջինն է Վոլտային , զոր վերստին նորոգեց Կեմլ քիչ մի չափաւորելով , այլ առանց ամենեւին նոր լոյս յուելցնելու : Այս ամեն վարդապետութիւններս մէկ դի թողուեցան :

Կարկուտն , որ սառած ջուրի խաշոր կաթիլներէ , զալով , ոչ թէ ձմեռ առնէ , այլ ընդհանրապէս տարուան ամենաջերմ եղանակին մէջ , այնպիսի տարօրինակ օղերեւոյթ կհամարուի , որ ամեն ժամանակ բոլոր աշխարհի ուշադրութիւնն զրաւեր է : Ասոր համար , յիշաւ շատ զարմանալի է , որ մինչեւ ցայժմ տառայ թոյլատրութեան մնացեր է :

Մօհր , այս առարկութիւնս լուծելու համար , Պոլի եղեակի ձեւացման համար ըրած առաջարկութիւնն բնագան կրկնէ « բունի որ կարծեցին թէ եղեակն ցուրտ կարածաւէ , երեւոյթն մութ մնաց : Վեւ առաջարկութիւնն չըջեց սնդեւով թէ ցուրտն է , որ եղեակ կարածաւէ . եւ առարկութիւնն լուծուեցաւ » : Որեմի Մօհր կախանի ընդունելով , որ ամենեւեմ է թէ միջնորդի բարձրագոյն

գօտիներու մէջ ցրտութիւն կայ . նա չբացատրեր զայն , այլ կհաստատէ :

Մթնոլորտն , իբրեւ նիւթական հեղուկ , իրարու վերայ դառաւորեալ կուղերէ ձեւացած է , եւ խտութիւնն երթալով կալակալի (Մարիստտի օրինաց համեմատ) սկսեալ երկրի երեսէն մինչև չոգեպատ Ուլիսանու մակերևոյթն : Անոր վարի կուղերն վրդովիչ պատճառներու հետ անմիջական հաղորդութիւն ունին : Զորքերն կմատակարարեն շողի սրով մթնոլորտն կրնայ տողորուլ մինչև եղեամ ձեւացունելու տառիման , իսկ երկիրն , իբրեւ ջրմուժեան աղբիւր , հաւատարակչութեան խանգարուելու սկսեալական պատճառն է . որ եւ երեսուն կելլէ քամիներով , մրրիկներով , փոթորիկներով , թափիւններով եւ այլն : Կարկուտն կոչանայուր երկնի ջրեղէն շողի խտութիւնէն : Որ եւ անկանելով իր ետեւէն բաց տեղ կթողու եւ վերին ցուրտ կուղերն կը աչէ , որք կարող են ջուրն պղծեցնել դեպի հասնելէն յառաջ . անհամար կաթիլներ կարեն այսպէս ստալի համանդամայն : Գատարկ տեղն , որ կձեւանայ յալան թօթալի վերին կուղերու մէջ , կձեւացունէ , ըստ Պ. Մօզրի , տեսակ մի ձաղար , որոյ նեղ ծակն երկիր կնայի . հոն է , ուր կարկուտն կշնուի : Այս ձաղարա զոյութիւնն ստժամանակեայ է : Օդի կողմնական կուղերն , որք հոն կհրուին , գրեթէ խոյն ընդհատեալ հաւատարակչութիւնն կլեքահատատեն : Եւ արդարեւ , կարկուտն երկար չտեսեր երբէք : Սակայն այս կարկուտին օդեղէն ձաղարս , թէև անցաւոր է , կարէ , ամենաշոյտ արագութեամբ , ընդարձակ դաւաններ կարել անցնել : Այսպէս կբացատրուի , ուրիշներէն զատ , այն կարկուտներ մրրիկն , որ 1788 թուին , Յուլիի 13ին երևցաւ եւ այնպիսի սաստկութեամբ մարդիկներ փախցուց : Մրրիկն սաստկուուն սկսաւ Գրանասի հարաւային կողմն եւ սակաւ ժամերէ յետոյ Հոլանդա հասաւ : Կարկուտաւ տեղերն երկու գուգահեռ զիծեր կձեւացունէին արևմտեան հարաւէն արևելեան հիւսիս երթալով , որոյմէ մէկն 70 , միւսն 80 բլրաւմետր երկայնութիւն ունենալով : Արևմտեան զծի միջական լայնութիւնն էր 16 , եւ արևելեան զծինն 8 հազարավմետր : Երկու գծերու մէջ եղած տարածութիւնն , որոյ լայնութիւնն էր 2,000 մետր , ազատ մնաց . հոն առատ անձրեւ միայն եկաւ :

Կարկուտն բարեխառն գօտիի մէջ միայն կտեսնուի . ոչ հիւսիսի ամենահեռի կողմերն , ոչ ալ արևադարձերու տակն կարկուտ տեսնուած չէ : Մօզրի վարդապետութիւնն այս մասնաւորութիւնս լիովին կբացատրէ : Հիւսիսի ամենահեռի կողմերն օդի վերին եւ ներքին կուղերն բնականապէս սաստիկ ցուրտ են արդէն , եւ հետեւաբար սակաւ բեւեռաւորեալ ջրեղէն շողիներով . ուստի գատարկութիւնն եւ անոր ընկերացեալ ձաղարն դժուարաւ հոն կձեւանան : Արևադարձերուն տակ , միւս նոյն կուղերն , ընդհակառակն , սաստիկ տաք եւ շողիներով բեւեռաւորեալ ըլլալով , հոն հեղեղներ միայն կձեւանան :

—Միւս նոյն ամսանշանդէն « կենսական զօրութեանց պահպանութեան վերայ » Պ. Սեզնիցի մէկ հատուածն կարտուանկէ , որոյ վերայ մէկ խօսք միայն բնկու եմք :

Լէյքնից , իբրեւ սկստման , հաստատեալ էր թէ « Տիւգեկայ բովանդակ կենսական կարողութիւններու գումարն հաստատ մեծութիւն մի է . ուրիշ կերպիւ , թէ ընդհանուրն արտադրութիւնն բաւականի ձեւ արագութեան միջոցաւ անմոլորտի կմնայ : զխաղէ եւ ըլլայ անոր գործողներու փոխաւորութիւնն » :

Գալէ Լէյքնիցի այս սկստման էր (զոր Լու-

զրանտ Հիւգենսին կընծայէ) , զոր Դ' Ալամբերտ իր մտքի առջև ունէր , երբոր Տիւգեկայ իբրեւ մէկ ընդհանուր իրի յայտարարութիւն համարելու , յանդգնութեամբ երեւելի խղճան հրատարակեց : Զօրութիւններն մշտնջենաւորապէս պահելու կարեւոր խնդիրն , երկար տառն մտոյնում ըլլալով , մեր օրովն վերստին արծարծեցաւ առաջին կարգի գիտնականներէն : Այսպէս Յարադէ , հետի չէ հաւատալէ թէ ծանրութեան յաւելնալուն կամ պակսելուն հետեւորութեանց քառակուսի ձեւի համեմատութեամբ ընկերակից կըլլան դեռ անձանթ երեւոյթներ , զորս ոչ անագան , կյաւելցունէ Սնդկայի երեւելի բնագէտն , պիտի դառնէ մէկ օր :

Պ. Սեզնից , ընդհակառակն կմտածէ , որ այս կարծիքս անընդունելի է . եւ կձգնի Լէյքնիցի սկստմանին դէմ մարտիկ պարզ մեքենականութենէ քաղած գիտողութիւններով : Դա ձեւանալիներ կհանէ մագնիսականութեան եւ ելեքտրականութեան ինչ ինչ երեւոյթներէ : Գիտցուած է , օրինակի համար , որ երկու կալուղ երկաթի գաւազաններ գորաւոր ելեքտրա-մագնիսի մօտ դրուելով ըտրորովն տարբեր արդիւնք կարտադրեն քան կթէ անկէ հետի ըլլալին : « Այս արդիւնքս , ուրեմն կախումն չունի , կլիչեցնէ հոս Պ. Սեզնից , այս դաւադաններուս փոփոխակի հեռաւորութենէն . երբորդ մէկ մարմին կարող է միջամուխ ըլլալ իբրեւ չափաւորող » : Օրինակն աղէկ ընտրուած չէ . եւ իր մեզ . եւ հեղինակի զիտողութիւնն չտկարացուներ բնաւ այն վարդապետութիւնն , զոր կործանել կուղէ : Մթնէ արդիւնքն կերեցունէ միշտ իր պատճառի բոլոր գործողութիւնն : Ահա , զոր կարելի է միշտ հարցունել :

Պ. Սեզնիցին տիրապէս հաճոյ չերեւցածն այն է , որ Լէյքնիցի սկստմանն մշտնջենաւոր չարժանն ներս կմոցունէ : Սակայն ինչ արտադրութիւնն կայ հոն : Դա , որ արուեստական միջոցներով մշտնջենաւոր չարժանն ստանալ կամի , բխակի ետեւէ կերթայ , ինչպէս բոլորակն չորեքկուսի շինելուն : Սակայն մթնէ երկնային մարմնոց , այն անհուն հիւլէներու մէջ , այս չարժանն չկայ , ինչպէս կարելի է որ ըլլայ նաեւ նիւթոյ յատուկ մանրամաղ փոշիներուն մէջ :

—Պ. Բրիտտֆել , Բերլինի Համալսարանի դասատուն , կըրցնէ մէկ նշանաւոր գրուածի մէջ , զոր լրջոյ ընծայեր է միւս նոյն Ամատետրին մէջ թէ արքան հալիւն զիտողութենէն կտարբերի լուսոյ լալիկներու տարածման փափուկ խնդիրն մէջ , ուր ժամանակն եւ միջոցն որդէս թէ անհետ կըլլան : Համարողական լուծումն երբ այնպիսի բարձրութեան կհասնի , ուր փորձն այլ եւս կարող չէ անոր հետեւիլ , շատ նմանութիւն ունի բնագիտութեան նկատութեան հետ : Զորդ կենալու է մարդ , որ հոն մտորութեան չհանդալի :

Բաւական կհամարիմք միայն Պ. Փլեկի , Գրեգգի դասատուի , մէկ հատուածն յիշատակել , զոր շարադրեր է հիւլէական ծանրութեանց , մարմնոց խտութեանց հետ , ունեցած յարաբերութեանց վերայ . սոյնպէս ալ Պ. Գահլանդերի երկրի զընդակերպութեան անհարթութեանց վերայ զրաւ մէկ վաստակն , որ Պոթենիուդի բնագիտութեան ուսուցիչն է :

Հեղինակն խիստ ուշադրութիւն կընէ ինչ ինչ ցամաքներու մօտ պատահած ծովի մակերեւութի փոփոխմանց : Այսպէս ալ Պ. Պատտ առաջին անգամ զխաղէ որ Հիւսիսային օտորի ձգման պատճառաւ Կարալի մօտ Հինգի դեւտարներուն ծովու միջական մակերեւոյթն շատ ոտք ունէր բարձրէ քան թէ Կամբիլի հրումադանի մօտ :

Բերլինի արքայական գիտութեանց ճեմարանի մատուցած յայտարարութիւնն :

Պ. Բեզուդ տաւջարկեց այս ճեմարանիս շատ հետաքրքրական խուզարկութիւններ միւսերի նուրբ թեւերու շարժմանց վերայ : Պ. Հեյնհոյ 1851 թուին առաջարկեր էր հետեւեալ հարցումնս « որքան է ժամանակի միջոցն , որ միւսերի նուրբ թեւերու խողտելոյ վայրկեանին եւ վանդակեան վկտի (ցնցողական շարժման) սկսնաւորութեան մէջ կանցնի , որ այս նուրբ թեւին մէջ յայտնի կըլլայ » : Անոր պատասխանուեցաւ որ այս շարժումն չի խողտելոյ շրջանի մէջ տեղն յանկարծ սաստկութիւնն կրկնէ . բայց եւ այնպէս փորձերն անոր սկսելոյ եւ վանդակեան վկտերու վերջանալոյ վրայով համոզիչ մէկ բան չեն ցցներ : Խողտելոցուցիչ պատճառն եւ անոր արդիւնքն (նուրբ թեւերու ցնցումն) յական թօթալի կըլլան , կամ գէթ զանոնք բաժնող միջոցն մէկ անթարթի մէկ մասին երկու հարիւրերորդ սահմանն չանցներ : Պ. Բեզուդ վերստին փորձերու ձեռք դարնելով ապացուցեր է , որ այս միջոցն անհնարին է չափել :

—Հեյնհոյի եւ Բեզուդի աշխատութիւններէն յառաջ Պ. Գիւ Բուա Ռէմոնդ , Բերլինի ճեմարանի անդամն , շատ նուրբ փորձերով յայտնի բրեր էր ջրային զորդման եւ միւսերի թեւերու զորդման մէջ եղած սերտ միարանութիւնն : Այս կարեւոր խուզարկութիւններուս կրկնաբերին քիչ կամ շատ ուղղակի անմար , զորս Պ. Դուկաս արդ Պարիս սկսեր է կենսագիտութեան անուամբ :

Լոնդոնի արքայական ճեմարանի մատուցեալ յայտարարութիւններն :

Պ. Փիլիպս , Օքսֆորդի Համալսարանի դասատուն , հաղորդեց Լոնդոնի արքայական Բնկերութեանն , որ Գրանասի գիտութեանց ճեմարանի նախնաւորն է , լուսնի բնական երեւութի ճշգրիտ պատկերի փորձերն : Հեղինակն կլիչէ նախ այն լուսնադրական վաստակներն , զորս Հեյնհոյ աւանդէն յառաջ սկսեց 1647 թուին , եւ որում հետեւեցան Ռիկիդի (կարգաւ Ռիկիդի) 1651 թուին , Կասինի 1680 թուին , Յ. Մէյեր 1748 թուին , Լալանդ 1787 թուին , Լամբերտ—Երոտեր 1791 թուին , Լոհման 1824 թուին եւ Լ. Բիւր եւ Մեյլեր 1836 թուին : Հրաբխական գործողութիւնն , որում ոչ ոք հակառակի է ,—Լուսնի մակերեւութի վերայ , անոր այնպէս յայտնի կերելի , ինչպէս Աւերնայի (Օլերնայի) աղէկ ճանցուած գաւառներուն մէջ : Պ. Փիլիպս այն յանձնաժողովի քարտուղարն է , որում 1852 թուին յանձնեց Բրիտանական Բնկերութիւնն , Լուսնի բնական երեւութի վերայ մէկ յայտարարութիւն պատրաստել համեմատելով զայն երկրի բնական երեւութին հետ : Դա ցոյց տուեց Բնկերութեանն 2 Անգլիական մատուրամագժով լուսնակար փորձեր , զորս ստացեր է Բիւրի ցողացուցիչ օգնութեամբ : Սակայն այս փորձերս տակաւին կատարելութեան կարօտ են : Յայտարարութիւնն զորդն , իր գործն աւելի յաջողութեամբ յառաջ տանելու համար , կհանգըն որ մէկ զիտակ շինուի , որոյ նպատակն ասարկին 6 մատ տրամագիծ ունենայ , եւ կիզանաւորական (Փոկալ) երկայնութիւնն 16 էն 17 մատի չափ , հոնդերձ մէկ տաւանին զիտարանաւ :

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՍՆԵՐ

Միտարանքիս քրիստոնէական անուն Փարիս տարած Գրանտերն լրացիր, իր 1859, Նոյեմբերի 20/Սոսն մէջ «Հայոց Եկեղեցի» վերնագրով քանի մի յօդուածներ հրատարակել: Թէ և յօդուածի դրոշմ և երկը իւրաքանչիւր հատարարէ, առկայիս Եւրոպայի ոչնչորան տեղեկութիւն ունենալն մեր Եկեղեցիի վերայ մեզ դժուարին երեւալով՝ կենթադրեմք, որ անոր ձեռնարկէն ծայրեւել և յանաւեր Հայ ըզրար և: Ինչ և իցի, կարեւորն դրոշմով ըզրար է. ոչ անոր ոգին, զոր ազատութիւն թողնաւ իւր ընթերցողաց կեանքոյն մեր դիտարկութիւններովն հանդերձ:

» Հայոց եկեղեցիի քննութիւնն դեռ չսկսած՝ նախ թող իմեն կենդանի մեր հին ընդհանրական եկեղեցիի ճիշդիս հովիտներն և անդամներն զայն յիշելուս համար մեր բնական և տեղականաց մէջ, ուր Քրիստոնէից այլ և այլ ընկերութեանց վերայ խոսեցանք: Բայց և այնպէս անոր վերայ անուղղակի անդարձութիւն ըզրար ըսելով թէ «Յունաց եկեղեցին քանի մի արեւելեան եկեղեցեաց զլմ նախադարձութեամբ լինելու է» (Միտարանքիս Գրիտոնէական, երես 4): Այս նախադարձութեանց ողորդութիւն Յուն և Հայ աղայերու մէջ եղած նախանձորդութիւններն են, նախանձորդութիւններ, որք մինչև անոնց եկեղեցեաց հաւատարմաց մէջ մտան: Գրայութիւնն, գործառնութեանց մի և նոյն առարկան, իարմարութեան ըստ հաղորդութիւնն, որ զանոնք կանչէ, փոխանակ մասնացանել և միացանելու այս երկու նախկին քոյրերու, անոնց շահերու մէջ, ընդհանրականութեամբ կապուածութեան, որ և քան զիս գանձող իրարմ կենտացեն: Քրիտոնէական, գործիւնն Հայոց Եկեղեցիի խոստովարարութիւններուն առ Եկեղեցին Յունաց և արարուցանել պիտի որ այս բաժանման անհիմն է:

Հայոց Եկեղեցին Առաքելոյ տառն ծնաւ, ըսեալ, այն տառն, ուր գրեալ մէջ Յիւն աշխարհի վերայ էր: Մէկ հին աւանդութիւն, զոր Եսայիի իր եկեղեցական ստատութեան մէջ ընդունելէ (Պիւրք Ա. Գլ. 13.) կրտ թէ Արար Արարչութիւն, Հայոց թաղաւորն, Յիսուս Քրիստոսին նոստի գրեց խնդրելով, որ զայն ու Եղեւսիս բնակի, որ այն տառնի Հայոց մայրաքաղաքն էր, և զինքն բռնէ: Դոյն աւանդութեան համաձայն, Յիսուս Քրիստոս իր սրտիկէն ուղարկեց այս բարեշք աշխարհուս, որ հեթանոսացմէ առաջին կրտ, որ Անոր երկնային կարգութիւնն յարդեց: Չեմք ուղեր այս առանցութեան արմէլքին վաւերականութեան վերայ վճարուցանել: Այսպէս միայն կրտեմք, որ պատուաւոր վերջութեանց վերայ հարկէ, յայտարարելով զայն, և զիստարարեալ՝ թող ըզրար եկեղեցիի հաւատքին, որ զԱրար թաղաւորն իր առարկեալ կարգն դրեմք (Յայոց Հայոց, Գրիտոնէական 21): Այս աւանդութիւն հարկէ խոստովանելով, որ Աւետարանի առաջին սերունդն, զորս Սուրբ Թաղլէ, Քրիստոսի աշակերտն, բնից, և որուն Սուրբ, առաջին Քրիստոնէաց թաղաւորն, սրաշարան կեցաւ, խոր արմատներ չարձակեցին: Եսայիի կճանաչանէ (Պիւրք Ա. Գլ. 40) թէ Սուրբ Առաքելն Բարթոլոմէոս քրիստոնէութեան բարոյղի ըզրարաւան, զոր շատ անգամ Հնդկի (2) կրտեմք, և հին հաւատարմեցաւ: Սուրբ Յիսուս կրտ (Ի Մատթ. Գլ. 10. 4) որ Յուդա Առաքելն, Քրիստոսի կրտ, աւետարանեց Հայոց: Դառն բնական է որ Հայաստանի Քրիստոնէականներն կենդանիս այս ամեն վիայութիւններ և կիսատարութիւն որ Քրիստոսի եղբ Առաքելներն

ձեռնարկութեան ըստ իրենց տարին:

Այս աւանդութիւն քրիստոնէական հաւատքն ըզրար անկողն Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի քարտուղիութեամբ: Այս սուրբ եպիսկոպոս Արարչութիւն արարչական ցեղէն էր: Դա չարչարանաց մէջ Յիսուս Քրիստոս խոստովանելու բարեխաղաղութիւնն ունեցաւ, և ի վերջ Տրդատ արքայի հրամանաւ խոր վիրաւոր նետուելով ստիպան ըզրար պատապարտուեցաւ: Չարչարչի Կարգադրոն սուր պէս հիւսնաւանդով Քրիստոսի խոստովանողի ազօրքովն բռնեցաւ, հաւատաց և քրիստոնէութեան պաշտպան կեցաւ իր տէրութեան մէջ: Յարգելովն ալ իր իշխանի օրհանովն հետեցաւ: 302 թուին սիսեանք քանի մի տարուան մէջ, Քրիստոսի եկեղեցին 4,000,000 հաւատացեալ (զուհաւել, առ ամիսն 12-15,000,000): Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի Առաքելութեան Գեղարարութեան, Հայոց եպիսկոպոս ձեռնարարեցաւ: Սուրբ եպիսկոպոսի ջերմեանդութիւնն, հաւատացեալ արքայի օգնութեամբ քրիստոնէական հաւատքն հաստատեց Տրդատ այս նոր սցոյլին մէջ: Եկեղեցիներ և մեծաւանքներ կանդնեցան: Եղեւ ամեն հիմնեցաւ հաւատարմ Իմիմանի վանքն, որ մինչև ցայսօր Հայաստանեայց Եկեղեցեաց Հայրապետաց աթոռն է, որք և Յոյն լեզուի կաթողիկոս կամ տիեզերական տաղաւորն կրկին: Հայոց դարձի թուական քրիստոնէական եկեղեցեաց ամենապատուաւոր թուականներն մէկն է: Չորրորդ դարն հոջակաւ եղաւ հոջակալ մտեւանդիւններու թուովն և արժանաւորութեամբն, որք զայն փայլեցուցին: Այն դարուն էին Ամանաս, Բարսեղ, Գրիգոր Ստատածարան, Ոսկերեան, Գրիգոր Նիսացի, Յիսուս, Աղաթան:

Մի և նոյն դարն եղաւ կարն հոջակաւոր դար տիեզերական ժողովներու, յորում շատ յայտնեալ վարդապետութիւններ աշխատեցան և հաւատով հանգանակին մէջ մտան: Արիստի և Մակեդոնի մարտութեանց կողմէն եկեղեցիի կրտ ամենախաղաղ յարձակումներն, չկրտն ոչ անոր ուղղափառութիւնն արտատարել, ոչ անոր կարգաւորութիւնն խախտել, ոչ անոր միութիւնն խորտակել: Զմաւրիս հովանաց միարմատիան ձուներն, Աստուծոյ օգնութեամբն, փանեցին հոջակալ զինուոյ ձեռնառութեամբ միայն եկեղեցիի մօտաւորութեանցներն: Հաւատարմաց փանդն, այն տառն, սերտ սրտով կրտեց այն ամենքն, որք Աստուծամարդ Յիսուս Քրիստոսի կհաւատային: Երանելի այն ժամանակին, որ Աստուծոյ ամեն պապիս սրաշարաններն տեսաւ:

Հայաստանեայց եկեղեցին բաժանորդ եղաւ կախնեւորն և յաղթութիւններուն: Անոր եպիսկոպոսներն կանաներ Նիկիոյ և Կոստանտնուպոլի տիեզերական ժողովներուն մէջ: Առաջին ժողովի արձանագրութեանց ձեռագրեց Սրբատակէս, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի յաջորդն, երկրորդ ժողովին՝ Մեծն Երեմի: Երրորդ տիեզերական ժողովին Երեմիոս Հայոց եպիսկոպոսներն անձամբ անձին ներկայ չգտնուեցան, բայց Մահակ Հայոց արքայապետն, հաւատաց խոստովանութիւն մի ուղարկեց, որ հին կարգաւորեցաւ և ընդունուեցաւ:

Հայոց եկեղեցին այնպէս գեղեցիկ կարգաւորեալքն այնչափ ամուր հաստատուած Հինգերորդ դարուն, հոջակալ կրտ ամեն այնչափ զարդացեր էր անոր մէջ, որ 431 թն այս երկրի եպիսկոպոսներն զաւտական ժողով դաւանեցին և խորագրին քննութիւնն յետոյ Մարտեանի Թեոփոլ եպիսկոպոս և Տրդատի Պապոսն զաւտարարեցին: Այս ժողովին վճիռներն հանդերձ հաւատաց

խոստովանութեամբ Գրիգոր, Կոստանտնուպոլի հայրապետին, ուղարկեցին, որ Հայոց եպիսկոպոսաց հաւատքն կառնեալ ուղղափառ դատ և անոնց ստատականց հաղորդութեան նախնիով (Մանսի Հաւարումն Ժողովոյ. Հատ. Ե. Եր. 422-432):

Հայր այնչափ կարգեւ երեք առաջին տիեզերական ժողովներն, որ տարուէ տարի եկեղեցական հանգանակով անոնց յիշատակն կանեն: Նիկիոյ ժողովն կանեն Ապստմերի 7ին, Կոստանտնուպոլին՝ Փետրվարի 16ին և Երեւանի՝ Օգոստոսի 10ին: Աւերկ կարեւորագոյնն այն է, որ Հայր առ տիեզերական ժողով անեցած յարգութիւններն իրենց Եկեղեցեաց սրաշարաններով յայտնի կրտեն, որ իրեւ զինքն ընդունեց անոնց դրած կանաներն, և զորս ըստ մեծի մասին կարգէ մինչև ցայսօր: Բայց յայտնեմք, Հայոց եպիսկոպոսներն Կոստանտնուպոլի սրաշարարաց, մանաւանդ Եսայիոյ Առաքելութեան եպիսկոպոսաց հետ անընդհատ հաղորդութիւն ունեցին, որոց հետ միարմն էին ոչ միայն սահմանակցութեան սրաշարան, այլ նաեւ հոջակալ աղայականութեան սրաշարան, զոր հաւատարմ էին անոնց հետ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի Եկեղեցի Գեղարար Դեռուի ձեռնարկութեամբ անուղղութեան: Այլ Եկեղեցիք ամեն, այն դարուն, զերթինակ բաւով կրտելք: Անոր ամենապաշտօններն բաւականէ յիշատակել զՍուրբն Բարսեղ, որ Հայոց եկեղեցին ընդ սրտով կրտելք և որք անոր մէջ կրտական կրտութիւն տարած եղաւ համար ոչ տակաւ ճիշդ կրտելք: Հայոց և Յունաց եկեղեցիներու մէջ այլ մի կապ ևս կար, ու անով ալ անոր և բոլոր տիեզերքի կաթողիկէ եկեղեցեաց մէջ, այն է սրաշարանաց հաւատարմութիւնն: Այս կեպի վերայ եղած միակ տարբերութիւնն այն էր, որ (Հայոց Եկեղեցին) առաւանդային սրաշարաններն զաւտական խորտաւոր (իր լեզուս) կրտաւոր:

Տարաբախտարար, Հայոց ու Յունաց Եկեղեցեաց մէջ եղբայրական միարմարութիւնն երկու դար միայն քեց, և 491 թն բարձաւ: Հինգերորդ դարու սկիսին Հայաստան Պարսից Ստատեան ձուլութեան ըստի տակն անկաւ: Այնուհետեւ, ամեն յարարերութիւն, ամեն հաղորդութիւն Կոստանտնուպոլի կայսերութեան հետ անկեղծելէ կրտան: Մովսէս մի յետոյ Քաղկեդոնի ընդհանուր ժողովն եղաւ, որ Եսայիոյ մարտութեանց զլմ կրտեցաւ և Յիսուսի Քրիստոսի երկու բնութեանց վարդապետութիւնն վճեց:

Հայր չկրտան մանակից ըլլալ այս ժողովոյ գործոցն, դարձեալ ժողովի վաւերական սրաշարաններն տառնալին յաւալ անոնք խորտակեցան սուտ աղայականութիւններով (Երկու բնութեան անհիմն են, այն տառն բողոքութիւն զիստական Հայեր կրտին Կոստանտնուպոլիս): մանաւանդ Վարդանանց սրաշարանի պատճառաւ անուանի իշխաններ հոն գնացել էին, ինչպէս Թովմա Արմուրի և այլ սրաշարաններ կրտեցին, որք շարունակ թողնալով իւր կրտելն Հայոց հետ: Քաղկեդոնի ժողովին մէջ հոջակալ խորտարմութեան, ձմարաւարտութեան ոչի չեն տեսնուիր բնաւ: Այս առաւ տեղեկութիւններով խորտաւոր անոնք Վարդապետաւ աղային ժողով ըլլին և Քաղկեդոնին զլմ կեցան:

Շարունակուի նիսի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Առաւանք բաւի առաքարանքիս: Բաւերու և կրտից աղայականութիւնն, շատ անգամ, մարդկային սեռի միութեանն կեանքի, որոց այլ և այլ խորտերն, թէ և Արեւիկեան, Հաւարակաւի և զանազան կրտեցաւ անոնք

ԶՈՒՍՐՃԱԼԻՔ :

Քրեական, այլ և այլ գոյն մարմնաց և անդամաց տար-
բեր կազմութիւն ունին, այսու ամենայնիւ անոնց
ամենուն մի և նոյն կարգադրել եղելուն և մի և
նոյն Քերական շարտարադրեալի կերտուած ըլլա-
լուն երկրացութիւն չկայ :

Մեծն Հայր, այսօր, նոյն վիճակին մէջ չէ,
ինչպէս էր 4,000 տարի յառաջ : Այժմեան Հա-
ւերն 4,000 կամ 5,000 տարի յառաջ Արարարի
չարժքնակող ժողովրդեան բուն և ուղղակի սերուն-
դն են կամ չեն, ասոր վերայ յետոյ կըրոյցեմք, սա-
կայն այս ինչ անսարակութիւնէ, որ նոյն երկրի հին
բնակիչներն, զօրաւոր, կրօնասէր և քաղաքակիրթ
մարդիկ էին, որք և Քաղաքացւոյ, Փիւնիկացւոյ,
Հնդկաց, Պարսից, Եգիպտացւոյ, Յունաց և Հը-
ստակացւոյ քաղաքակիրթութեան, կրօնական դրո-
ւեանց, գիտութեանց և արուեստից աստարիցին
մէջ քայլեր ընելն յառաջ, Արարարի հին բնա-
կիչներն, կրօնաւ, սրբէն մեծ քայլեր ըրեր էին նոյն
տաղանթին մէջ և մեծագոյն հստակ ու ուղղեցու-
թիւն տալեր մերձաւոր և հեռուոր սղոյաց մէջ :
Ասոր անմխաւի տալացոյց են Մովսիսի և Զրա-
դաշտի, հին դարերու երկու մեծագոյն օրէնագիրնե-
րու, անոր ցոյցած անհաճութիւնն, իրբե մարդ-
կային ցեղի սկսբնութեան, Աստուածգիտու-
թեան և կենդանութեան խանձարտրի, իրբե
այնպիսի մէկ երկրի, ուստի գաղթականներ ելեր
ու հարուային և արեւելեան Ասիա շինութեամբ
լցուցեր են :

Տարակոյս չկայ, որ Քնութեան Քերական Հեղի-
նայն երբեմն, իրբե Հայր գլխու և Դատարարի
խնամտաւ խրատեղծ մարդոց հետ մարմնաւոր
տեղեւոր կուտանէր, կըրուցեր, անոնց բարձրա-
դոյն ճշմարտութիւններ կուտայանէր, անոնց լա-
րայական և վերաբար սկսբներ կազմէր, զոր և
մարդիկ Հայաստանն ցրուելն յետոյ, շատ կամ
տախտ սղոյացութեամբ սրահեցին : Այս էր անշուշտ,
պատճառն, ըստ որոյ Մովսիս, Մինայ անսարակին
մէջ, և Զրադաշտ, Քաղաքացի մէջ զրեղով իրենց
Աստուածգիտութիւններն և արեւելեաց արարչու-
թիւններն առաջինն, այսինքն Մովսիս, Հայաս-
տան կըրէ երկրաւոր դրախտն, Հայաստան կըրէ
առաջին մարդոց և կնիկան ստեղծումն, Հայաստան
կըրէ Նշի Զրահեղէ ազատութիւնն և որ տեղի
պոնտային է, Հայաստան կըրէ Արարչի և արա-
րածոյ մէջ եղած յաւիտեական ուխտն, մարդոց
աճումն և ցրումն :

Անեղբայրելի է, որ Մովսիս ինչ որ գրեց,
երկնային արդեցութեամբ գրեց, կամ Աստուծոյ
չնշողն, ամայն ընդհանուր երկեղեցին ընդունէր է
և կըրողն որ նահապետական անսղոյութիւնն
Ադամն սկսեալ մինչև զՄովսիս, ոչ միայն
խարայեցւոյց մէջ սրահեցաւ այլ նաեւ ամենա-
հեռուոր զինաց և Մերսիկացւոյ մէջ, որք իրենց
նախնեացմէ ուսեր ու իրարու տանողելով, շատ
կամ տակաւ սղոյացութեամբ սրահէր են, զորօրինակ
առաջին մարդոց և առաջին կնիկան ստեղծն, սկսբ-
նական մեղքն, Զրահեղի հանգամանքն և այլն :

Զրադաշտ, որ թէ և Մովսիսի նման, Աստուծոյ
չունչին չարժանացաւ, ոչ ալ նահապետաց ամա-
րութեանցն՝ բովանդակապէս հմուտ եղաւ, սա-
կայն իր երկրի անսղոյութիւններէն քաղելով իր
Չենդակեալան գրեց, ուր շատ անգամ կըրա-
տակէ Հայաստանի անունն և առաջին աստուծոյ ա-
տութեան և մարդկային սեռի խանձարտր կհա-
մարի ու անկէ ելած կըրէ Պարսից նախահարն,
որք Չինիս իշխանի առաջնորդութեամբն անտի
գաղթելով՝ դնայեր Բաքտրիա և Խորասան չն-
ցուցեր են :

Դառնամք հիմա մեր բնարանին, որ է Աստուած
բառի բացատրութիւնն : Աղջկային հին և նոր մա-

անհաղորդներն, նաեւ 1826 թուին Վենետիկ
տաղուած Հայկազեան կրթնահասար լատարանի
հեղինակներն, Վերադարձուելի Ինճիսեան, Հնա-
խօսութեան Հայաստանի գրիչն, և Պ. Մազաւորա-
Մանին, ամենն ալ, միտման կըրողներն, որ այն
հաստից, յատկաւ աճօղ, զոյսցացից, կամ առողջ,
ստուտոր, հաստատուեալ, անշարժ կնիակն է : Պ.
Մանին իր «Հրահանգ Քրիստոնէական Հատ-
ուային» մէջ, էր. 10. «Սառ աճ, ստեղծաց, հաստեղծաց
կառուցարանն : Այսպէս, ոմանք զայն կրաւ-
րաբար կըրարեն, այլք՝ աճականօրէն և կըրած են որ
Աստուած անսղոյութեան արտօնութիւնն մեզ
զրուէր, միայն ճշմարտութիւնն ուղիւ չար-
ժեալ յանձն կառնամք մեզ յարմարացն երե-
ցած աստուծոյն անսղոյութիւնն ընծայել մեր ընթեր-
ցողաց, որոյ գիտողութիւններն ընդունելու և մեր
սխալն, եթէ կայ, շտկելու յօժարաւոր են :

Ըստ մեզ, զոյսական անսղոյութիւնն, ընդհա-
կառակն, անսղոյութիւնն զոյսական կըրէ : Չեմք գիտեր
թէ մեր նախնիքն Աստուծոյ վերայ ինչ պաշտար
ունէին, չեմք ալ գիտեր թէ անոնք, Քրիստոնէ
յառաջ, այս բառս ի դործ կածէին թէ Արա-
Ար : Մարդկային սեռի նախնիքն, որք անձամբ
անձին զԱստուած մարմնաւոր աչօր տեսեր էին,
Անոր հետ խօսակցեց եղեր, անկարելի էր, որ անոր
աստ՝ անձի, յատկաւ անձօղի կամ աստուորի նշանա-
կութիւն տային : Գերբնական գիտութեան Հա-
մալարաններ դեռ քայլեր չէին, ոչ ալ տեսա-
նելի կամ անտեսանելի կամ հոգեղէն և մարմնաւոր
առարկաներու կամ նիւթերու բնութիւնն քն-
նուած, և անոնց, իրենց յատկութեանց համեմատ,
անուն գրուած :

Շատ բնական է կարծել, որ անոնք, Աստուծոյ
բնութիւնն և դործն քննելն յառաջ, Անոր լա-
տար և պայծառ Կառնութիւնն, Անոր ամենաբարձր
Զօրութիւնն և Մեծախառնութիւնն տեսած ըլլային,
և ամեն արարածոյն մէջ Անոր պաշտարանութիւնն
հայցէին : Միտլ բանիւ, մէկ հայր իր տղան
մըրան մեծ, զօրաւոր, խելացի կերեւի, անբով
Շարտակարի պիտի :

ԱՅԼԵՐԻ ԱՅԼԵՐ :

Փարիսի Փարի անուն լրագրին մէջ կըրա-
րածքն «Կանոնականն որ մօտ օրերս Եւրոպ-Պա-
շան Փարիս գաւռ է : Այս երեւելի անձն, որ
Եգիպտոսի վտարաբայի բոլոր վտառնութիւնն
կըրեցէ, Կոստանտնուպոլսի Միշկի պարանոցի
խնդրոյն նկատմամբ առաքելութիւն մի կատարեց :
Կըրածքի որ անոր Երանաւ գոյն նոյն դործին
համար է :

Երեւոյթի երեկոյն, 9 և 10 ժամոյց մէջ,
բաւական մեծութեամբ դիտարար մի տեսնուեցաւ,
դէպի Հարաւ ուղղուած . Այս դիտարարի երեւումն
Պ. Օղել, աստղաբանութեան սիրողն, ծանոց
արդ իսկ գիտութեանց ճշմարտանին :

Արարչոյ Արարանունն, իր վերջին թուերու
մէկին մէջ Մանչեստերի բացակայ Հայոյմէ երկու
Իզմիրլի անձինք ևս ճանաչել կըրէ, զոր Փարիզ,
որպէս թէ, մոռացութեան տուեր էր : Արդ մեզ
կնիկողն հարցունէ Արարչոյն թէ ինչ է պատ-
ճառն, որ Իզմիրլի երկու Հոյ Պարսիներն յիշա-
տակելու տեսն, նոյն քաղաքի բնակիչ և Մանչես-
տերի առաջին կաղի վաճառականներէն մէկն,
այսինքն Պ. Պապօ, մոռցեր է, որ հոս երեկոցի
հաստատեց համար ոչ գրամ խնայեր է և ոչ ձիւն,
ու առժամանակեայ հոգարարձուաց ալ մէկն էր
ինչպէս շատ անգի գիտէր և գիտէ Իզմիրլի Անդ-
րանիկ Թերթն :

Յնկայ օր լրագրի մի մէջ յարաբարութիւնն մի կըրաւ
Յոնոր և իւր կնիք «որ բաւական լաւ կըրթութիւն առա-
նէն»
դռնապանութեան համար տեղ մը կըրտուէն : Լրագրի տա Լեւոյթ
կըրթն այս յարաբարութեան վերայ «Երջանիկ, հաղաւ անգամ
էրջանիկ այն տանուտէրներ, որ Յոնոր և իւր կնիք քոյիքին
սկսբնականն. վստիս զի ալ այն օրէն իսկ իրենց դռնապան և դռնապան-
ունէն Տեղեւորն այն անոյց, արձակ և Պաղիպի ոչն յոտակ
այնպիսի խօսակցին հետեւին» : Ինչ պիտի խորհէր արեւօր այն
լրագրի երբ իմանար թէ Սքեւիքի շատ երկատարօղք և ուսումնա-
կան, դիտանական և երբեմն Գաղղիա ճիւղանի մէջ կըրթուած,
հիմայ աղաւ և Երկնային բոլ անհասկ ալ իրաւ ալ յանձնաւու են, եթէ
աշխատելու տեղմը կարեւան դաւել :

Տխուր ! տխուր ! տխուր !

Այս չարթու լրագրիներու մէջ սրտամոխիւն մը կար, արդարեւ
սրտաշարժ և սրտ՝ չէր :

Երկատարօղքի մէկուն Հոյոր քառասուն տարի առաջ անանկայած
ըլլալով՝ բոլոր իր կեանքը աշխատութեան դրէ : Է իւր հօր բոլոր
ունէն, աճ պարտքերու գումարի չափ տոսակ հարկու համար :

Է Երջանիկ իր վաճարին կհամի, այս օրերս այն գումարի չափ
տոսակ ձեռք կըրէ, այս բարեպաշտ և գիւցալ գաւառի գաւառի
դաւառ, յաղաքէ քաղաք կըրալէ իւր հօր պարտքերը գնալով
համար, որոնց անն լիքն էր անկողն կըրալէ, իւր բազմանքին
գոշութեամբ և ուղարկութեամբ կհամի :

— Անտարակցոյ, սրտաւոր չէ՞ մի

— Մըղ քանի մը նոյն լուր երկատարօղք (այսինքն Տօլլեո) անդ մը
ժողոված այս սրտամոխիւնը կըրալային :

Պաշ ! չեմ հասկընար թէ ինչու ամանկ ոչինչ բանի մը համար
այնչափ կըրալն, այնչափ աղճուկ կհանեն, ըստ մէջերուն մէկը :

— Վասն զի

— Ինչ վասն զի այս Պարսի իւր հօր սրտաւոր
վճարէր է, ետրք իմ հայրս իմ սրտաւոր տան տոյգի
ի վեր կըրալէ, մինչև այսօր մէկ լրագրի մը բան մը խօսեցաւ մի :

ՀԵՏԱԲՈՒՐՈՒՄ ՎԵՃԱԿԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ Ի ՊՈԼԻՍ :

Ամառ հասաւ, խարլճանութիւն, գեղերու, ջուրի գլուխներու
ժամանակը եկաւ : ամեն տարի ուս անոն հարկու ճանչուր հանգիստ
կամ հարկու բարեկամութեան երթաւ, մէջերուն խնդրուր քեզ պիտի
բուն թէ այս կամ այն գեղը երթալու վերայ են. վասն զի տղայ
են

Իրաւամբ կըրաւ մտածել

Քերմն բոլոր աշխարհ մայրն հիւանդով բաղկացեալ է, իրենց
կեանքը երկարացնելու համար անօրէն ևս գեղեր երթալ, շատ մը
գաւառներ արջաւառ և գլուխ ջուր խմել, այսինքն Քառանկ տոյգի,
Քառաւոր լաւ տոյգի, Հիւնիքար տոյգի, Գալաթի տոյգի, և այլն :

Կնաճեալ և չեա կարող մարդկային սեռի առողջութեան վերայ
լաւ պաշտարար մը ունենայ . կարծեմ այս է պատճառը, որ էչ մը
Պարսիներ Եւրոպայ կըրթան, և ետեւ թիւիկ ևս կըրտան. հիմայ
Պոլսի որչափ հիւանդ, այնչափ ալ՝ բովիկ :

Կարծեմ, վերջերս նոր վճարալ լրագրամբ մէկ հիւանդի երկու
թիւիկ գտնուէն . ամանց հայտելու պէտք չունէր, անտէրները, հին
մարմինը, որոնց մէջէն շատ բժշկութեան անուն համար են :
Ամանկ ըլլալէ ետրք Եւրոպայի աշխարհը դարձանալու չեն, որ
երկերիւն ձի չեն կարող սրահել :

Ես ինքս շատ կըրամանամ թէ՛ այնչափ բովիկ կայ, ինչու
դեռ աշխարհի վերջը եկած չէ : Ինչ որ է, պատճառն է
կըրողն վասն զի այս տեղ այս արհեստի տէրերը քրթիկն ընելու
տեղը չէ . ժամանակաւ Մօլիէ Բարիկ Թէպիթ Զրամայի մէջ
բաւական խօսած է :

Դանք մեր ջուր խմողներուն, որոնք մարդկային աղջկն մեծ
շատ մեծ ծառայութիւն կըրեն, վաճարի կըրտուէ տարի այնչափ
ջուր շխարհէին, արդիւրնը պիտի յորդէին և երկրս կըրանէին,
բուն է երկրորդ Զրահեղ մը :

Հիմայ բնութիւն թէ ինչու համար ամեն տարի այնչափ մարդիկ
խարլճանէր, գեղերու ջուրերու գլուխներ կըրթան :

Աղջկի մեկը շատ հիւանդ էր և երբ ամիսի ի վեր, պատկեր
անկեալ չէր կարող ձգել . ամէն տեղը եղածն ըրն, կարելի չեղաւ
ստողջացունէլ :

Տօրտօր, ըստ օր մը իր բժշկին, չեա գիտէր թէ ինչ է իմ
տեղը :

— Հայր ! շատ աղէկ գիտեմ, ըստ բժիշկի, ամայն դաւքիւ
մը տաղանքներ ունիք, գորա աղէկ չեմ հասկընար առ լցուր բժիշկի,
վասն զի չէր ուղիւ տոյգտ երեւալ :

— Ինչ դարձան տանելու եմ :

— Խօսուր կամ Պոլսու երթալ, շատ լաւ կըրէր :

— Կնաղջանամ :

— Խօսք չեմ տար, քայց եթէ այս նոր դարձանք ձեռք գլուխ
չըրէն ն՛ շատ խիւն ալ չըրար ընել :

—Ի՞նչ հրամայեցիք :

—Օ՛հ ! Ինչեղէ՛ք, սխալեցայ, հալաւարձը ըսել կուզեմ :

—Երկրորդ օրը հիւանդը անտուկը կիւսէ, Պոլսաւ երթաւու հաճար :

—Հարձեմ ամեն տարի, բաւա՛ն, այս կերպ հիւանդներ կան, որ խարժաններ կը ընեն :

—Դանք հիւանդ անտուկ, որոնք յիշատի գեղ կամ ջուրներու գլուխ, ներ երթալով ասորջութիւն կը տան կեղծ իւլիւր, հարբութիւն, տաւալայի պատճառաւ :

Մատամ մը իր բովիւր կանգնել կուտայ .

—Տօրտօր՝ կրտսէ շատ ծանր կը լալով, հիւանդ եմ .

—Իրաւ կըսէք, հիւանդ՝ լայն շատ ասորջ կը ընէք զ՛մընքուդ :

—Տէր Ստորուած ! չիւլար աղայիս ալ այս կերպով խօսիք զա !

—Ինչո՞ւ հիւանդ :

—Գլուխը որ բովիւ մը և խօստովանալայր մը, երկուքն ալ մէկ են . եկէ՛ք, ճամբարտը ձեզ խօստովանեմ :

—Շատ լաւ կըսէք .

—Փախուցիս կ'ընեմ կոր գեղ երթալու հաճար և աղաւ այս տարի տանել չուզեմ իւր թէ այս տարի շատ աստի խարձեր է եղեր, և խնայութիւն ընել կուզէ :

—Հասկըցայ ի՞նչ ըսել կուզէք :

—Իրաւ . . . մ'որոք հաւանքա՞ք :

—Պա՛հ ! ան ալ բնն մըն է . ևս մատամներու տօրտօր եմ .

—Եղ մը ընտանիք ալ ա՛յս այս կերպով Ախմատի, Պեյլիս, քոյրէն, Սարը ետու և այլն կը ընեն :

—Այս վիճակը ընտանիքներու շուրջը ալ մի գարմանար ամէն տարի ձանձրութեամբ հարիւրն ինքնուրեք խարժաններ, գեղեր և ջուրի գլուխներ տարածուելուն :

ՍԱՎԱՇՊՈՒՐ	լայնք.	թիւ.	բար.	լիւր.	չիւ.	փեն.	հարդ.
ԽԱՂՆԵ	6/4	թիւ 20	3	6	9	20	
"	9/8	թիւ 25	2 1/2	5	9	20	

Ճերմակ մատաւր	Քիւրկամ շրթնակ	36	թիւ 200	"	"	20	0	40
"	"	36	թիւ 700	"	"	12	3	40
Մանած. Ս. տեսակ	թիւ 16	էն 24,333	լիւրան 2	"	"	"	"	"
"	Բ. տեսակ	"	"	222	"	0	22 1/2	"

ԲՈՒՐԴԻ ԱՆԳՈՒՄ : Անցեալ շաբթու առետուրն շատ ծանր էր . միայն Եղիշատի և Օրտուրի ասորներն առելի ուղղութեամբ . միւս ամեն տեսակներէն ալ ծախք եղաւ . լայն շատ քիւ : Այս ասորներն ունեցողներն փախայի աղկիւնալուն աղաւթով ծախել չեն կամիր :

Գլխերուն ամեն և քիւ փոփոխութիւն չեղաւ :

	զին	լիւր	չիւ.	փեն.
Եղիշատի ճերմակն	1	1 1/2	1	6
"	զեղիւն	11 1/2	1	2 1/2
"	անուէր	9 1/2	1	
Բօնայի և Սեղիւրի լաւն	1	"	1	1
"	անուէր և ստորին	10 1/2	"	10 1/2
Էնկիւրի ճերմակ Քիւրկ	1	1	1	2 1/2
"	ստորի կամ թիւիւր	3	0	3 2 1/2
Ալեքանդրի, Վիլիսի և Սիլիսի լաւն	1	0	1	0 1/2
"	անուէր և ստորին	0	10 1/2	0 10 1/2
Սիլիսի և Սիլիսի լաւան զգալի	0	10 1/2	0	11
Իզմիլի լաւացում Ս. տեսակն	1	1	1	2
"	զորն	0	9	0 9 1/2
"	ճաղալուն	0	6 1/2	0 7 1/2
Սիլիսի ճերմակ լաւացումն	0	11	1	1
"	զորն	0	9	0 9 1/2
Պարսից և Բաղլայի ճերմակ Ս.	1	3	1	7
"	"	զեղիւն Ս.	1	0 1/2
"	"	զորն Ս.	0	9
"	"	Բ.	0	5 1/2
Ուսիւր լաւ մերթն	1	10	2	8
"	խաւն (մեղա)	1	8	2 2
Բրուկի լաւացումն	1	2 1/2	1	5
Դօնի զգալի (թիւիւր)	0	11 1/2	1	0
"	զաւան	0	10 1/2	0 11 1/2
Զեղիւ Ս. տեսակն	1	4	1	6
"	Բ.	1	2 1/2	1 3 1/2
"	Գ.	1	1	1 2

ՄԵՏԱՐԱՍ : ԼՈՂԴՈՆ : Վերջին ամսուան ծախքն շատ քիւ եղաւ : Այս անգամ Դեմիսիոնի և Էլիսի մետաղան, տարւոյս զննակն նայելով, շատ է : Պարսից մետաղան չափ եղաւ, լայն ցուցումը գլխերով միայն :

	զին	լիւր	չիւ.	փեն.
Բանկալայի Ս. տեսակն	15	0	22	6
"	միջակ	9	0	15 0
Խաւիւր Ս. տեսակն	21	0	23	0
Զինատանի Ս.	17	0	23	0
"	միջակ և ստորին	10	0	20 0
Թուրքաւան . Բուրայի փաթեթ	30	0	33	0
Դեմիսի Ս. տեսակն	18	6	24	0
"	միջակ և ստորին	15	0	22 0
Պարսկաւանի Ս. տեսակն	13	9	15	6
"	միջակ	11	0	12 6

ՆԱԲԱԲ ԵՂԻՍՆԵՔ :	զին	լիւր	չիւ.	փեն.
ՇԱՔԱՐ : Բանկալայի	թիւն տեսակն	27	0—31	0
"	լաւ զեղիւն	34	0—39	0
"	քաւուր	28	0—29	0
"	Բեմալի ճերմակ	38	6—41	0
"	բարեկարգեալ	39	0—45	0
"	Մարտի թուին	29	0—30	6
"	Զինի Ս. տեսակն և զեղիւն	36	0—41	0
"	թուին տեսակն	27	6—31	6
"	Սեղիւր կոտորած	31	0—31	6
"	10 լիւրանոց զլուխ	35	6—36	0
"	6 լիւրանոց	37	0—37	6
"	Հոլանդայի 10 կամ 6 լիւր. զլուխ	36	0—37	0
"	կոտորած թիւ 1. կոյ	30	0—0	"
"	"	2.	28	6—"
"	"	3.	27	0—"
"	" V O և B H. թիւ 1.	27	0—28	0
"	Բեմալի կոտորած	29	0—29	6

զին	լիւր	չիւ.	փեն.
ՍՈՒՐՃ (քաւիւ)	Սեղիւր օմիւրիւն	71	0—72 6

"	Ուրիւն և Բանկալային	68	0—78	0
"	Դալայի և Բաւալայի	70	0—75	6
"	Մեքէլի կամ Էմիլի	85	0—97	0

ԲՐԻՆՁ : Բանկալային	"	9	0—15	0
"	Մարտի	10	0—11	6
"	Փետրուար	15	0—21	0
"	Արտաւանի	13	0—18	0

ՔԻԹՐԷ :	լաւն	26	6	34	0
"	ստորին	5	0	6	0

ՄԵՂԱՄՈՄ	Հնդկատառնին	-	-	-	8	0—	8	10
"	Սևերիկային	-	-	-	8	5—	9	6
"	Մօզադորին	-	-	-	6	15—	8	15

զին	լիւր	չիւ.	փեն.		
ՈՐԴԱՆ ԿԱՐՄԻՐ (քրմիկ) արձախողին	1	10	—	3	4

ԱՐԵՆԵԼԻ ԿՕԿՈՒԷ	(ԲՐԵՐԱԳ)	արժաթադրոյնն	1	10	—	3	4
"	"	"	սեն	2	9	—	4 0

ԳՐԻՐԱ ԹԱՐԹԱՐ	ճերմակն	115	0—117	6
"	թուին	97	6—102	6

ԳԻՏՈՐ (մաղը)	կաւարան	85	0—100	0
"	ճերմակ և սլաւ տեսակ	60	0—80	0

ԽԷԺ ԱՐԱՅԻՈՅ (զամբ Սարը)	"	34	0—50	0
"	Թուրքաւանի	29	6—32	0
"	Արիւրի	80	0—95	0
"	Իզմիլ	"	"	"

ՄԱԳՆԵԶԻԱ	42	6—45	0
ԹՈՒՉ (քիւր)	24	0—40	0
ԶԱՄԻՉ ՎԱԼԱՆՍԻ	43	0—49	0

"	Իզմիլի կարմիր	40	0—50	0
"	Սուլան	38	0—47	0

ՏՈՐՈՆ (քեթր քրմի)	Իզմիլին	44	0—52	0
"	Սուրբի, Սարիւրի և Կալուրի	33	0—35	0
"	Բոմբային	27	0—35	0

ՇԱՐ.	զլուխ	6	9—7	0
ՆԱԿԻՐ.	"	73	0—	"

ՌՈՄ	ժամայիւրիւն	3	0	6	6
"	Կղզեաց և Հնդկաւանի	1	9	2	6

ՏՈՐՈՆ (թէք բոլիւ)	Ի զմիլիոնն	44	0 — 52	0
Սապիւր	Սապիւր	23	0 — 25	0

ՄԱՍՏԱԿ (մաղտիքա)	5	6	5	9
ՊՂՊԵՂ (քիւր)	Մալմայի և Էմիլի	0	4 1/2	"
"	Սեղիւրի և Էմիլի	0	3 1/2	0 3 1/2
"	ճերմակ	0	5 1/2	"

ՏԱՐԳԵՂ (քաւար)	0	3	"	"
ՄԱՀՄՈՒԶԷ	5	0	35	0

ՍՅԻՐՆ	8	0	17	6
-------	---	---	----	---

Վրդեաց և Հեղատանինն	1	9	2	6
զին	252	դալոնի	+	

	ժր . շի .	ժր . շի .
ՉԷԹ Լժիււիլի Լ Մալիւյի .	55 10	56 10

ԿԱՊԱՐ (քուրչուն)	թիւր	21	5—	21	10
ԱՆԱԳ (քուրչուն)	"	123	0—	0	0
ՍԱՀ	"	13	5—	0	0
ԱՐԶԱՍՊ (զաւր. քրմիկ) կամ կոպրաս	2	10—	3	0	
ՎԱՅՐԻ ԿԱՂԻՆ (փալանու)	11	0—	17	0	

ՄԱՍՏԷԿ (մաղտիրքա)	5	6	5	9
ՊՊ ՊԵՂ (բիւրն) Խալարտի սկի	0	41		

ՄԵՂԱՐՆ ԻՍԿԵՆՏԷՐ :	"	"	"	"
-------------------	---	---	---	---

ՏԵՐ և Խալիլի Կ. Վ. Շախադաբանց.	"	"	"	"
Մանգաւան. յիւրաք Տալանի :	"	"	"	"